

Dr.

Jakob Hurda

150.

sünniaastapäevale pühendatud
ettekandekoosolek
22. aprillil 1989 TRÜ aulas

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Dr. JAKOB HURDA

150. sünniaastapäevale pühendatud
ettekandekoosolek

22. aprillil 1989. a. kell 11 TRÜ aulas

TARTU 1989

Kaane kujundanud A. Peegel

Anh.
Tartu Ülikooli
Raamatukogu

10031 KUSTUTATUD

ТОРЖЕСТВЕННОЕ СОБРАНИЕ, ПОСВЯЩЕННОЕ 150-ЛЕТИЮ СО ДНЯ
РОЖДЕНИЯ ДР. ЯКОБА ХУРТА.
На эстонском языке.
Тартуский государственный университет,
ЭССР, 202400, г.Тарту, ул.Ülikooli, 18.
Vastutav toimetaja P. Hagu.
TRÜ trükikoda 1989. 500. 1,06 arv.-pg., 1,25 trpg.
Tell. nr. 195. Tasuta. MB 01366.

"VANA KANDLE" LAULUDEST

Tiiu Roll

1875. a. hakkab ilmuma Põlva regilaulude kogu "Vana Kannel". Koostaja Jakob Hurt kirjutab sellele lühikese eessõna, millest loeme ka kogumiku eesmärgi: laulud on peegliks meie esivanemate elust. J. Hurt loodab, et lugejaile laulab "vana kannel imeasju ette ja esivanemate mälestus tõuseb neil armsamaks ja kallimaks". Ühtlasi soovib ta kandle ilu tundjaile kogumikku lugedes "sedasama röömu, mis väljaandjal teda kokku säades oli".

1886. a. ilmub Põlva kogu täielikuna, lisaks sellele ilmub "Vana Kannel" II Kolga-Jaani lauludega. Jakob Hurt on need kogud varustanud põhjalike eessõnadega. Teoreetiliste vaadete kõrval on seal ka hulgaliselt informatsiooni regilaulude kogumise ja laulmise kohta, millel järgnevalt peatumegi. Ühtlasi pilku heites ka originaalidele, mis on talle Kirjandusmuuseumis (H Põlva VK I I, II, III,m; H K-Jaani VK II I, II, III).

Põlva khk. ei olnud J. Hurda lapsepõlves lauluvaene. Meeleolukalt kirjeldab ta oma poisi-ea lauluelamusi. Lapsed kogunesid meelsasti, et koos tööd tehes või marjul olles ka regilaule laulda. Isakodus olles on J. Hurt ise meelsasti neist laste kooskäimistest osa võtnud ja kaasa laulnud. Sellest on siiski mälus vaid katkeid. Laps oli liig noor, lisaks oli isa hernhuutlane, kes oma vaadete tõttu regilaulu eitas. Ent saadud kogemus püsis mälus, et õpinguaastatel Tartu gümnaasiumis (1855-1858) uuesti esile kerkida hoopis uuel tasandil, mis pani aluse Hurda edasisele rahvaluulealasele tööle. Hurda kodu-kihelkonna laulude esimesed kirjapanekud pärinevadki talt endalt 1860. a. Need laulud sai ta oma õelt Eeva Hurdalt. /Põlva II, tekstid 44-50/. Need laulud on varustatud kommentaaridega laulmistausta kohta. Need, osalt segakeelsedki ("ein pilkaja fragt kõrvalt" Põl-

va II 49) kommentaarid näitavad tookord pisut üle 20-aastase noormehe huvi regilaulu olemuse vastu, taotlust näha teksti seost rahva eluga. Selles on kõrvalolija, uurija pilk.

Oma teised laulud (Põlva II 1-43) on talle Liisa Kuodra laulnud.

Põlva I-s on Eeva Hurda ja Joosep ning Johann Hurda kogutud laulud aastaist 1865-75. E. Hurt on peamiselt oma külast kogunud, Joosep ja Johann kirjutavad ka oma kogumisretkedest. Joosep Hurt, kirjeldades lähemalt seda tööd, räägib ka raskustest: laulikud ei usalda öelda oma nimesid; osa laule on üles kirjutamata seetõttu, et laulikud ei nõustunud tekste viisita ette ütleva.

Kogus on muuhulgas kolm mõistatust.

Põlva III sisaldab P. Väiso poolt kirja pandud Sohvi Väiso laule. Lisatud on kaks kirja J. Hurdale. Esimeses (veebr. 1877), küsitakse nende laulude sobivust; märgitakse ka viielse saamise võimalust, mida kirja ei suutvat ise panna. Teine kiri (17. III 1877) on ilmselt vastus J. Hurda kirjale: kõik laulud on laulnud Sohvi Väiso ja et veelgi vanemaid laule ta ei teadvat.

Põlva m kogus on M. Härmsi saadetud 10 laulu, mis on üles kirjutatud Vanakülas vanalt naiselt.

Põlva khk. ei ole J. Hurda arvates veel 80. aastatel ammentatud. Sajandi teisel poolel püsis seal regilaul veel elujõuliselt. Ent ise ei pea ta võimalikuks ja sobivaks oma valitud ameti tõttu kogumistööd jätkata. (Kogus aastatel 1860-66, 1868-72). 80. aastatel hakkas nimetatud allikas siiski kaduma, kuna uus põlvkond oli omaks võtnud hoopis uued laulud.

Põlva laulude ilmumise ajal ja J. Hurdalt saadud ülesannete täitmisel koguneb laulumaterjali K-Jaanist K. Grau, J. Orgussaare ja J. Bergmanni töö tulemusena. Siingi võib näha rahva umbusku regilaulu-huviliste vastu, seda enam, kui küsijaks on võõras mees. Meelsamini oleks siis ette lauldud kodu- ja kirikuraamatust.

K-Jaani originaalid on korrektsemalt vormistatud, töötasid siin ju haritumad mehed. Põlva laulude kogujad olid valdavalt ju taluinimesed. Nii ongi "Vana Kandle" koostajal

Põlva laulude puhul suurem töö olnud originaalide liigendamise-
ga, ortograafia ühtlustamisega... "Vana Kannel" II aga
töödeldakse tekste poeetiliselt, abiliseks siin Jaan Berg-
mann.

SETU LÜROEPIKA GEOGRAAFILISEST LEVIKUST

Paul Hagu

1. Jakob Hurda sulg pudenese käest enne, kui ta oli saa-
nud panna punkti oma viimasele, kõige mahukamale rahvalau-
lupublikatsioonile - "Setukeste lauludele". Kuigi selle
tõttu jäid veel realiseerimata mõned autori kavatsused, on
SL praegugi eesti folkloristikas teoseks, mis kõige täius-
likumalt representeerib ühe kultuurirajooni regivärsitra-
ditsiooni. J. Hurda töö põhjalikkust iseloomustab seegi, et
hilisema intensiivse kogumise tagajärjel on Setust talleta-
tud laulupärandid kasvanud oluliselt küll kvantiteedis, kuid
mitte kvaliteedis. Lüroepikas näiteks pole järgnev kogu-
mistöö suutnud esile tuua ühtegi uut traditsioonilist lau-
lutüüpi.

2. Võttes aluseks SL, üritan selgitada, millised konk-
reetselt on setupärased lüroepilised laulutüübid. "Setupä-
rased" on küll kohmakas ja laialivalgub mõiste, seega ter-
minoloogiliselt mitte veatu, kuid seda kasutades lülitan
süü laulutüübid, mis a) on tüübina või lauluainesena tun-
tud mujalgi, aga on Setus saanud piisavalt omanäolise aren-
duse, s.o. lokaalredaktsiooni vormi; b) on tõenäoliselt tek-
kinud Setumaal. Selliseid tüüpe on (koos isikupäraste aren-
dustega) 47.

3. Edasi vaatlen setupäraste lüroepiliste laulutüüpide
geograafilist levikut väljaspool Setut. Andmed selleks olen
saanud KM RO tüpoloogiliselt ja topograafiliselt (khk-d:Vas,
Räp, Plv, Rõu, Har) korraldatud regilaulukoopiatest ning
trükistest (VK I, VK IV, "Lutsi maarahvas", "Kraasna maarah-
vas"). Esitan need järgmise skeemi alusel: tüübi nimetus,
vrd. järel viide võimalikule lähtetüübile või paralleelile;
sulgudes levik SL järgi; + järel mujalt hangitud andmed.

Kommentaar lisandub ettekandes.

A. Setu lokaalredaktsioonid.

Mitoloogilised laulud.

1. Arbijalaul vrd. Püha putke lõikaja (Se-4).
2. Ema surm vrd. Lind lohutamas (Se-9, Ráp-2)+Rõu-1(võltsing).
3. Imeline emand vrd. Luust sõrmus (Se-12, Ráp-1)+Lutsi-4, Kraasna-2, Har-1.
4. Kuhja loomine vrd. Loojal lool (Se-5).
5. Kureneiu vrd. Kurg künnab+Tähemõrsja (Se-16, Vas-3, Ráp-1)+ Vas-1.
6. Sõja- ja kooluhein vrd. Püha putke lõikaja (Se-1).

Legendid.

7. Ilma parandamine (Se-12, Vas-1)+Kraasna-1, Rõu-1 (võltsing).
8. Jeesuse surm vrd. Jeesuse näljasurm (Se-13).
9. Jeesuse sõit vrd. ingeri Silta ja kirkko (Se-17).

Armastus, kosjad, abielu.

10. Luudaminek vrd. Karske neiu (Se-17, Ráp-5)+ Ráp-2.
11. Marjaminek vrd. rühm Karske neiu (Se-6).
12. Vana kosilane vrd. Unenägu+Vana mehe hukkamine (Se-11, Ráp-2).

Igapäevane elu.

13. Kalapüük - vaeste söök (Se-6).
14. Mesilaste toomine vrd. Nuttev tamm (Se-2).
15. Mets murrab künnilooma vrd. Härjad murtud (Se-7, Vas-1, Ráp-5)+Lutsi-1, Kraasna-1, Ráp-3, Plv-2, Harg-2, Võ-1, Vilj-1.
16. Suur siga vrd. Seatapmine (Se-3, Vas-1).
17. Sõjahobune ja saajahobune vrd. Ennem sõjas kui sajas (Se-2, Vas-1, Ráp-3).

Laul.

18. Leelo toomine vrd. Kiige toomine (Se-2, Ráp-4)+Plv-6.
19. Hääl kadunud vrd. Hääl viidud (Se-11).

B. Isikupärased arendused (idiosünkraasiad).

1. Tütär lätt kuulu mehele; 2. Tütär tege Tooni tuld; 3. Jeesus ilma ülespidaja; 4. Heina tegemine; 5. Heina toomine; 6. Reha katki; 7. Neiu, kaer ja hernes.

C. Tõenäoliselt Setumaal tekkinud laulud.

Mitoloogilised laulud.

1. Ilmatütar (Se-27, Vas-1)+ Röp-2, Plv-1, Rõu-1).
2. Imeline koda (Se-10, Röp-1).
3. Lemmeleht (Se-10).
4. Neiu veri (Se-8, Röp-4)+Kraasna-1, Vas-1.
5. Uibuneiu (Se-15)+Vas-1.

Perekonnaballaadid.

6. Kalmuneiu (Se-24, Vas-2, Röp-2)+ Röp-1, Plv-1, ?Urv-1.
7. Toomalaul (Se-14, Vas-1, Röp-1)+ Vas-1, Plv-5.
8. Uba ja hernes (Se-12)+ Plv-1, Võ-1.

Muinasjutulaulud.

9. Kuningatütre meelitamine vrd. Loomadega pulmas (Se-5)+ Võ-1.
10. Tänuiline lind (Se-5).

Armastus, kosjad, abielu.

11. Kaval tütar (Se-1, Röp-1).
12. Poiss hobuseid jootmas (Se-8, Vas-2, Röp-1).
13. Tikelaul (Se-17).
14. Suuremeelne sõimupalk (Se-2).
15. Õdede elulugu (Se-3, Vas-1, Röp-1)+ Vas-1.

Igapäevane elu.

16. Kalapüük - hää müük (Se-13, Röp-2)+ Röp-3.
17. Oravad oksalt - müügiks müüril (Se-6).
18. Põder põllult - müügiks müüril (Se-7).
19. Mesi - müügiks müüril (Se-7, Vas-1)+ Plv-1.
20. Neiu vennad (Se-8).

Laul.

21. Ilolaul (Se-7)+ ?Pal-1.

4. Mõned järeldused. Esiteks: setupäraste laulude osakaal setu (laiemalt ka - eesti) lüroepikas on üllatavalt suur. See ei piirdu sugugi vaid üle eesti levinud laulumaterjali ümbertöötusega (lokaalredaktsioonidega), vaid kaalukas on ka setude panus originaalloomesse. Teiseks: setu laulutraditsiooni mõjusfäär on vägagi kitsas, ulatudes praktiliselt ainult naaberkihelkondadesse. Kolmandaks: Vastseliina ja Röpina laulude lülitamine J. Hurda poolt "Setukeste lauludesse" saab kõige adekvaatsemalt mõistetakse lüroepika puhul. J. Hurt oli järjekindlalt läbi töötanud kõik talle laekunud saadeti-

sed ja setupäraseid arendusi polnud ta kohanud mitte kuskil mujal peale Põlva (aga siit oli VK I juba publitseeritud), Räpina ja Vastseliina kihelkondade.

KONTAMINATSIOONIDE TÄHENDUS J. HURDA
"SETUKESTE LAULUDES".

Udo Kolk

1. Kontaminatsiooni - rahvaluule mahukaimat variaablus-fenomeni - on kõige üldisemalt ja lihtsamalt käsitletud kui vähemalt kahe tervikteema liitmist ühes konkreetsetes varian-dis. Folkloristlikud uurimused ja teaduslikud väljaanded osutavad selgelt sellele, et kontaminatsioonide käsitlemise alustasandina tuleb arvestada vähemalt motiivi.

2. Kontaminatsioonide teooria ja praktilise käsitlemise küsimused kerkisid folkloristikas esmajoones soome koolkon-nas, kus "Kalevala" ainete kriitiline eritlemine viis vari-andi kui rahvaluuleteooria nurgakivi mõistelisele piiritle-misele (D. E. D. Europaeus). J. Krohni ja A. A. Borenius-lähteenkorva suurejoonelisel kavandatud läänemeresoome rah-valaulude koondväljaandes "Kalevalan tosinnot" (1888) on tü-poloogilisest süsteemist lähtuvalt liitlauluvariantide konk-reetne terviklikkus tunnustatud. Kui see väljaanne sajandi lõpul katkeb, tõuseb uue väljaande rajamisel poleemika edit-siooniprintsiipide üle. Keskkel kohal on siin kontaminatsi-oonide küsimus, mille K. Krohn ja meie rahvalaulude teadus-liku väljaande algataja J. Hurt lahendavad erinevalt. K. Krohn jõudis seletuseni kontaminatsioonist kui lauluainete sega-misest, seega negatiivse suunaga varieerumisest, J. Hurt suundus liitlauluvariandi kui põhimõttelise terviku aktsep-teerimisele.

3. Alustades eesti rahvalaulude teaduslikku väljaannet "Vana Kannel", pole J. Hurt veel seesugusel seisukohal - väl-jaande I köites on kontaminatsioonilisi osi veel varianti-dest välja jäetud. Alles setu laulude kogumine, korraldamine ja väljaandmine suurejoonelise seeria "Monumenta Estoniae antiquae" esiköitena 1904 toob kontaminatsioonide uue esita-

mise. Kontaminatsioonide põhimõttelist tähtsust näitab laulude kõige üldisem jagamine liht- ja liitlauludeks.

4. J. Hurt on liitlauluvariandid pealkirjastanud aditiivselt, tuues seeläbi esile iga lauluterviku tüpoloogilise sisu. Sellele meetodile on truuks jäänud ka H. Tampere, jätkates eesti rahvalaulude teaduslikku väljaannet ("Vana Kannel" III 1938). Ka soome rahvalaulude teadusliku suurväljaande "Suomen Kansan Vanhat Runot" A. R. Niemi poolt koostatud esiköide (1908) tunnustab põhimõtteliselt liitlauluvariantide terviklikkust, kuigi editeerimismoodus on erinev. Siin tuleb eeldada J. Hurda väljaande põhimõttelist eeskuju. Vene bölliinade teaduslikus väljaandes - A. Astahova teoses "Põhja bölliinad" on kontaminatsioonid samuti avaldatud jagamatute tervikutena. Seevastu eesti rahvalaulude vahepealne teadusliku väljaande katse (1926, 1932) on olnud tagasikäiguks, sest kontaminatsioonid on siir avaldatud amputeeritult.

5. Põhimõttekindel teaduslik ausus, ülim respekt rahvaloomingu kõigi väärtuste suhtes ja geniaalne teoreetiline üldistusvõime avalduvad J. Hurda töödes väga ilmekalt liitlaulude kui loominguiliselt jagamatute tervikteoste esiletoomises. Selle teene tähendust pole meie folkloristikas veel põhjani mõistetud. Liitlauludes võib näha meie rahvalaulude vanima sünkreetilise kihistuse omapära ja nende tähendus laulude sisuliseks mõistmiseks ja ajaloolise arengu seletamiseks on ülisuur. On ilmne, et isegi teoreetiline mõiste "tüüp" vajab täpsustamist kontaminatsioonide silmas pidades. Vanimates, müütilistes lauludes on tüübimõiste arvestatav sootuks teistsugusena kui lüroepilistes ja lüürilistes lauludes (ettekandes osutatakse sellele lähemalt laulu "Ilmatütar" kontaminatsioonide analüüsi-des).

6. Eesti rikkaliku rahvalaululüürika täie tähenduse mõistmise eelduseks on kontaminatsiooniliste variantide kui ainulaadsete tervikkompositsioonide nägemine. Setu rahvalaulude improvisatsioonirohkus on sisuliselt mõistetav üksnes kontaminatsioonide tähenduse kaudu.

7. Kontaminatsioonide kujundamine on põhimõttelise tähtsusega loomingumeetodiks sünkreetilises rahvaluules. Selle töö täieliku esiletoomise au kuulub J. Hurdale.

"NOOR-EESTI" PÕLVKOND JA JAKOB HURDA PÄRAND

Peeter Olesk

Nooreestlaste korduvalt muutunud suhtumist eesti rahvaluulesse on äärmiselt raske periodiseerida. Ometi on see põhimõttelise tähendusega ülesanne, sest "Noor-Eesti" liikmetele ning nendega kaasaläinutele iseloomulike vaadete pideva teisenemise tõttu ei võinud ei rühmituse ega kogu põlvkonnagi arusaamad rahvuslikust folkloorist juba iseenesest aina ühesugusteks jääda. Iseasi, et asjaomane periodiseering oleks täiendav tulemus vastustest kahele küsimusele, millele tuleb vastata igal juhul, sõltumatult sellest, kas meid "Noor-Eesti" vastavate seisukohtade kronoloogiline dünaamika huvitab või ei. Need on: 1) millise süsteemi nooreestlaste hoiakud ühenduses eesti rahvaluulega üldse moodustavad ja mis on selle süsteemi (nende hoiakute) sisuks? 2) kuidas need hoiakud on seotud nooreestiliku kunstikäsitluse kui tervikuga ("Noor-Eesti" esteetikaga)?

Nooreestlaste eruditsiooni sõnakunsti vallas liikumise kujunemise ajal näivad olevat kujundanud järgmised allikad: 1) Euroopa rahvaste kirjandused nende retseptisioonis saksa ja vene kultuuri alal; 2) soome sõnakunst ning selle autoretsptsioon; 3) vene kirjandus ja selle autoretsptsioon; 4) eesti kirjandus ja selle retseptisioon; 5) eesti rahvaluule ning selle töötlemise ja uurimise praktika. Praegu ei ole veel võimalik öelda, millises vahekorras konkreetset nooreestlased tundsid rahvaluulet ennast ja seda, mida olid teised eesti rahvaluule kohta väitnud, kuid võib oletada, et nooreestlaste käsitlus rajanes suuresti (s.o. mõjutavalt) vahendatud allikatel ja nimelt juhuslikel, mitte süstemaatiliselt koondatud allikatel. Niisugusena on see käsitlus pikka aega ülekaalukalt intuiitiivne, nägemuslik ja mitte materjalist kohusetundlikult tuletatud.

Põhjuseks ei võinud olla see, nagu poleks nooreestlaste eelkäijad ja kaasaegsed rahvaluulega tõsiselt tegelnud või nagu oleks see sündinud avalikkuse jaoks märkamatuks. Reaalne pilt oli ju otse vastupidine. Iidiatigi tundsid juhtivad tulevased nooreestlased isiklikult vähemasti üht autoriteetset folklooristi (O. Kallast), kelle nõuanded on suunanud

kindlasti J. Aaviku ja G. Suitsu studiumi. Hiljemini, juba Soome-aastail, suhtlesid nooreestlased tihedasti mitmete Soomegi folkloristidega, niisiis olid nad ka vahetult sajandi alguse rahvaluulemõtestamisse haaratud. Ent nooreestlaste seisukohti ei kujunda mitte niivõrd rahvusliku folkloristika kujunemine Eestis, kui võrd teatavad eelhoiakud ja "Noor-Eesti" põlvkonnale iseloomulikud praktilised eesmärgid. Tollane folkloristika oli juba olemuselt historistlik ning ehkki see historism oli ajastuomane, taotles folkloristika siis historismi teadlikult. Nooreestlaste kunstikäsitus on historistlik teises mõttes ja algselt pealegi meetodivaba, ebateadlik. Metoodilisus sugeneb nooreestlaste folkloorikäsitusse alles selle sajandi teisel kümnendil - ilma et see ka siis viiks samasuguse historismini nagu oli iseloomulik näiteks O. Kallasele või K. Krohnile.

Nooreestlaste suhtumist J. Hurta kujundas nooreestiliku folkloorikäsitluse kõrval aga ka selle põlvkonna käsitus rahvusliku liikumise sisust ja leeridest. Nooreestiliku ideoloogia näib olevat kujunenud pigem C. R. Jakobsoni kui J. Hurda suunas. On küsitav, mil määral võidi J. Hurda tegevusele folkloristina üle kanda seda hoiakut, mis oli kujunenud tema kui ideoloogi suhtes, kuid isegi meie praeguste teadmiste juures ei saa väita, nagu oleksid nooreestlased ideoloogilise ning folkloristliku töö J. Hurdal rangelt lahus hoidnud. Küll on selge, et nooreestlaste suhtumist J. Hurda tegevusse mõjutasid omakorda J. Hurda ja nooreestlaste vahele jääva põlvkonna hoiakud nii Hurda enda kui ka eesti folkloori suhtes.

JAKOB HURT AJAKIRJANIKUNA

Epp Lauk

1. Kogu Jakob Hurda mitmekülgne tegevus on olnud ajakirjandusega tihedasti seotud. Tema katsed praktilist lehetööd teha kuuluvad aega enne rahvaluule suurokogumise algust. Kuid hiljemgi töötas Hurt ajakirjandusega käsikäes, kasutades selle abi ja vahendust rahvaluule kogumise organiseerimisel.

Varaseim märk Hurda huvist ajakirjanikutöö vastu pärineb 1862. aastast. Kirjavahetuses Kreutzwaldiga vilksatab mõte asutada ajakiri, mis aitaks kaasa rahva kultuurilisele kasvatamisele. Kirjavahetuses J. Köleriga 1864. ja 1865. a. tuleb korduvalt kaalumisele mõte asutada uus ajaleht Jannseni "Eesti Postimehe" kõrvale, mille vagatseva ja moraliseeriva laadiga kumbki rahul ei olnud. Hurt pani Jannsenile pahaks ka vana kirjaviisi kasutamist ajalehes, heites talle ette püüdu sel kombel lugejatele meelepärast olla.

Esimese sammu praktilise ajakirjandustöö suunas tegi Hurt 1867. a. Juba 1840. aastast alates oli ÕES-is liikunud mõte hakata välja andma ajakirja "Eesti Koit". Selle võimaliku toimetajana nähti Kreutzwaldi, kuid Kreutzwald soovitas enda asemele noort Jakob Hurta. Hurt oli ettepanekuga nõus ja 1867. a. aprilli algul saadeti Peterburi taotlus ajakirja väljaandmisloa saamiseks. Ta seadis sisse mahuka vihiku, kuhu märkis teemasid, mida "Eesti Koidus" tuleks käsitleda.

Ajakiri pidi olema eeskätt lugejat kultuuriliselt kasvatav ja hariv, poliitikat puudutamata. "Eesti Koit" pidi ilmuma nädala-ajakirjana ühe trükipoogna suuruses koos lisadega.

Neile plaanidele polnud aga määratud teoks saada, sest 1867. a. detsembris tuli ÕES-ile Trükiasjade Peavalitsusest eitav vastus.

Hurt siiski ajakirja väljaandmise kavatsusest ei loobunud. Kaks aastat hiljem, 1869. a. juulis teatas Hurt erilise kuulutuslehega, et tahab ajakirja "Mesilane" välja andma hakata. "Mesilase" sisu pidi olema tutvustuse järgi ligilähedaselt sama, mis "Eesti Koidul", ilmuma pidi "Mesilane" üks kord kuus.

Tegelikult andis Hurt loataotluse sisse millegipärast al-

les järgmisel kevadel, 1870. a. aprillis. Juunis tuli eitav vastus.

2. Võimalus ajakirjanikuna sulge proovida tuli siiski üsna varsti. 1871. a. algusest peale andis Jannsen Hurda toimetada "Eesti Postimehe" vastasutatud lisalehe. Selle esimeses numbris kirjutas Hurt, et tahab olla lugejaile juhatavaks, noomivaks ja karistavaks koolmeistriks, kes "igapäi di armastuses oma isamaale tõsist tulo ja kaso" püüab. Lisalehte kirjutades järgis Hurt põhiosas oma varasemat ajakirjaprogrammi, seades eesmärgiks lugejate silmaringi avardamise, aga ühtlasi ka uue kirjaviisi propageerimise.

Oma töö kallale asus Hurt suure innuga, püüdes valgustada teemasid, mis seni olid alles vähe lugejateni jõudnud.

Et Hurt kirjutas lisalehte üksi, kasutamata teisi autoreid või tõlkeid, siis kujunes selle temaatika Hurdale lähedastelt aladelt: ajalugu, kirikulugu, loodusteadus, kasvatust, eesti keel.

Lisalehes avaldas Hurt pika ja detailse üleskutse "Mis lugu rahva mälestustest pidada", milles ta rõhutas rahvalaule teaduslikku tähtsust mineviku tundmaõppimisel ja õhutas ärksamaid eestlasi rahvaloomingut kirja panema.

Põhjalikult võttis Hurt lisalehes kõne alla eesti keele õigekirjutuse küsimused, seistes kindlalt uue kirjaviisi eest ning põhjendades ja selgitades oma keelekasutust. Ouline on märkida, et Hurt kirjutas lisalehte uues kirjaviisis, samal ajal kui "Eesti Postimees" ilmus edasi vanas kirjaviisis. Uues kirjaviisis jätkus lisalehes ka pärast seda, kui Hurt 1871. a. keskel toimetamisest loobus ja Jannsen ise seda jätkas. "Eesti Postimehes" hakati aga uut kirjaviisi lõplikult kasutama täpselt aasta hiljem - 1872. a. teisest poolaastast alates.

Miks loobus Hurt juba poole aasta pärast nii lootusrikkalt alustatud tööst? Viimases tema toimetatud lisalehe numbris (nr. 27) põhjendas ta seda silmahaigusega, mis ei laskvat tööd jätkata. Kuid samas leiame ka pisikese torke lugeja pinta koos ilmselge solvumisnoodiga: "Aga et need, kes minu keelt ja kirja lugeda ei taha, sunnitud ei saaks seda tegema/.../ siis on mul nõu teiselt teel ja teises paigas oma

kirjotusi ja seletusi trükkida lasta. Siis ostab neid üksi see, kes neid tahab ja tarvitab."

Kreutzwaldi ja Koidula tolleaegsetes kirjades leidub viieteid lugejate rahulolematusele Hurda kirjutatud lisalebega. Kreutzwald mainib, et Hurda kirjutised on nii sisult kui ka vormilt raskepärased ja isegi ebahuvitavad. Ka minevat ta uue kirjaviisi kasutamisel liialt oma iseäralikku rada.

Jannseni külameheliku vestmislaadi ja vana kirjaviisiga harjunud lugejal võis tekkida vööristus Hurda kirjatööde vastu. Nagu lohutuseks Hurdale tema töö eest avaldas "EP" 1871. a. novembris 40 allkirjaga "tänutunnistuse" lugejaltelt.

4. Kuigi Hurt nüüd ajakirjanikuleivast loobunud oli, jätkas ta ka 1870. aastatel ajalehtedes kirjutamist. Nende aastate olulisemad artiklid on seotud Aleksandrikooli organiseerimisega, mis öhutas Hurt Aleksandri-kooli sõpru innukamale tegevusele, võitles ürituse vastastega. 1878. a. suvel aga algas "Sakala" veergudel poleemika Jakobsoniga, mis tõi ilmsiks sügavad ideelised lahkkelid kahe rahvajuhi, ühtlasi rahvusliku liikumise kahe suuna vahel.

1880. aastatel avaldab Hurt ajakirjanduses põhiliselt rahvaluulet ja selle kogumist puudutavat. Pärast seda, kui 1888. a. veebruaris ilmus ajalehtedes tema "Paar palvid Eesti ärksamatele poegadele ja tütardele", hakkas ta järjekindlalt avaldama kogumistöö aruandeid. Neid ilmus 1888.-1900. aastani 128, üldse kokku (kuni 1906. a.) - 155. Hurda "suurkogumisest" on pikemalt kirjutanud E. Laugaste ("Jakob Hurt rahvaluuleteadlasena" - Keel ja Kirjandus 1966, nr. 11, lk. 670-682).

1880. aastal tegi Hurt aga siiski veel ühe ajakirjandusliku katsetuse. Olles 1880. a. sügisest peale ametis Peterburi eesti Jaani koguduse hingekarjasena, otsis ta võimalust Peterburis elavaid eestlasi kuidagiviisi ühiste huvide ja eesmärkide läbi ühendada, teadvustada neile ühiseid rahvuslikke sihte. Peterburis elas tollal 20-30 tuhat eestlast, oli mõningaid eesti seltsegi (käsitöölise selts, heategev selts, karskus- ja kooliselts). Need aga ei suutnud nähtavasti eestlasi rahvuslikul pinnal kuigivörd ühendada.

Peterburis tegutsesid ka nn. patrioodid - Köler, Dankmann, Karell jt., kuid nemad olid lihtrahvast võrdlemisi kaugel.

Nii näeb Peterburis 1884. a. sügisel trükivalgust eesti-keelse ajakirja "Kiriklik Leht. Eesti Jaani kogudusele Peterburis" esimene number. Trükiti see Tartus A. Grenzsteini trükikojas. Formaadilt väike (22x16 cm), sisaldab "Kiriklik Leht" 20 lehekülge. Avanimbris ütleb Hurt oma lugejatele: "Trükitud sõnal on meie ajal suur vägi ja võimus. Aidaku tema ka meie laiali pillatud Eesti kogudust koguda, ühendada, ehitada, äratada, elustada...".

Nimetuse järgi võib "Kiriklikku Lehte" pidada religioosse sisuga väljaandeks, kuid just seda ta ei ole. Hurdastvaimulikust on tugevam olnud soov ligimesi ilmalike teadmistega valgustada, samuti tema huvi eestlaste mineviku vastu ka kodust kaugemas paigas. Nii võtabki üle poole (11 lk.) enda alla ülevaade sellest, kuidas tekkis seal eesti kogudus, kirik ja kirikukool. See ülevaade hõlmab ajavahemiku Katariina II valitsemisest kuni 1849. a.-ni ning jääb poolleli.

Veel antakse kirikuraamatu põhjal koostatud tabel sündide, surmade, leerilaste ja laulatatud paaride arvu kohta aastail 1803-1833. Lõpetuseks pöördub Jaani kiriku nõukogu koguduse poole üleskutsega hakata kirikukooli jaoks kapitali koguma.

Ilmne on püüd osutada koguduse mineviku tutvustamise kaudu Peterburi eestlaste ühisele saatusele, anda neile ühendavaid pidepunkte. "Kiriklik Leht" takerdus aga väljaandmisraskustesse ning esimene number jäi ühtlasi viimaseks.

Kuigi Hurdast tema mõningastele püüdlustele vaatamata ei saanud kutselist ajakirjanikku, on ta 1870.-80. aastate eesti ajakirjandusse jätnud arvestatava jälje. Seda nii oma asjatundlike kirjutistega kui ka ajakirjanduse organiseeriva jõu oskusliku kasutamise (ning ühtlasi tõestamisega) rahvaluule kogumisel.

JAKOB HURT JA EESTI RAHVA MUUSEUM

Jüri Linnus

Eestlaste etnilist omapära kajastava muuseumi rajamise mõte sai alguse juba 1860. aastatel (M. Jakobson). Seda mõtet toetasid ja propageerisid mitmed meie tuntud kultuuri- ja ühiskonnategelased (C. R. Jakobson, K. A. Hermann, J. Hurt, O. Kallas, K. Raud jt.). Muuseumi rajamise katsed Eesti Üliõpilaste Seltsi või Õpetatud Eesti Seltsi juurde ei andnud oodatud tulemusi. Eesti rahvusmuuseumi mõtte realiseerimiseks andis tõuke J. Hurda surm. Oli vaja luua asutus, mis hoolitseks Hurda rahvaluulekogude säilitamise ja kogumistöö jätkamise eest.

J. Hurda matusepäeval 17. jaan. 1907. a. tuligi kokku koosolek, et arutada küsimust "... kuidas Dr. Hurti töösid jätkata ja rahvale kättesaadavaks teha". J. Tõnisson, V. Reiman jt. rõnutasid mõtet, et "... Hurti töödele tuleks kogumise ja asumise paik iseäralise Hurti muuseumi kujul elusse kutsuda". Muuseumiseltsi asutamise toimkonda valiti rida tunnustatud kultuuritegelasi. K. Raud rõnutas, et loodavas muuseumis peab oluline ainelõik kuuluma ka "vanavara kujulisele osakonnale... Vanadel töödel ja kirjadel on ülikõrge tähtsus kui võltsimata dokumendid eesti rahva iseloomust, Eesti algupärasusest, loomisjõu rikkusest." Teisalt on neil asjadel ühendav ja kasvatav elujõud. Siin leiab iga eestlane jälle iseenda. Asutamistoimkonna töö tulemusena valmiski mõne kuu jooksul muuseumiühingu põhikirj. Muuseumi tegevusala piirid avardusid. "Hurti muuseumi" mõttest kasvas välja Eesti Rahva Muuseum. Põhikirja alusel pidi rajatav muuseum tagama J. Hurda teaduslike kogude säilivuse, koguma kõiksuguseid rahvateaduslikke sõnalisi ja asjalisi mälestusi, rahvalaule, kohanimesid, keeleteaduslikku ainet, rahvamuusikat, rahvakunsti, rahvariideid, ehteid, tööriistu ja tarbeesemeid. Muuseum korjab ka kunstiesemeid, trükiseid ja käsikirjalist ainet Eesti rahva edendamiskäigu kohta. Muuseum võttis endale täieliku raamatukogu asutamise ülesande.

Muuseumiühingu esimene põhikirjakohane koosolek oli Eesti Üliõpilaste Seltsi ruumides 14. aprillil 1909. a. Valiti

12-liikmeline juhatus (esimees O. Kallas) ja määrati kindlaks lähemate aastate tegevuse põhisuunad. O. Kallase ettepanekul tuleb töö koondada 3 valdkonda: 1. Muuseum peab olema J. Hurda ja teaduslike seltside kogude panipaigaks. 2. Edasises kogumistöös panna pearõhku "... rohkem kadumas oleva vana rahva kunsti ja ülepää rahvatööde - ainelise vanavara-korjamise pääle...". 3. Muuseum rajab rahvusraamatukogu, kuhu koondada kõik eesti keeles ja eestlastesse puutuv trükisõna. Arheoloogilise materjali hooldamine jäeti Õpetatud Eesti Seltsi ülesandeks, kuna rahvalaulude kogumise jätkamisel paluti Eesti Kirjanduse Seltsi abi.

Rahva toetusele ja haritlaste entusiasmile rajanev Eesti Rahva Muuseum kujunes eesti rahvuskultuuri kajastava ainese tunnustatud keskuseks. Hoogsalt kogumistöölt mindi juba alates 1920. aastatest üle kogude professionaalsele teaduslikule läbitöötamisele. See töösuund on seotud soome teadlaste A. M. Tallgreni ja I. Mannineni tegevusega.

S i s u k o r d

<u>T. Roll</u>	"Vana Kandle" lauludest.....3
<u>P. Hagu</u>	Setu lüroepika geograafilisest levikust.....5
<u>U. Kolk</u>	Kontaminatsioonide tähendus J. Hurda "Setukeste lauludes".....8
<u>P. Olesk</u>	"Noor-Eesti" põlvkond ja Jakob Hurda pärand.,10
<u>E. Lauk</u>	Jakob Hurt ajakirjanikuna.....12
<u>J. Linnus</u>	Jakob Hurt ja Eesti Rahva Muuseum.....16

(X)

Maie Pauli *et* Josef *Carstén*, *Helsingi* *kuoli* [= *Kroonauks Kelti*]
En *Mitta naine Ode* (*Mitta*), 35 p. ul. (*A. W. Oja* *toimittaja*)

Alkuteksti

1. Sule tuis ma' ple,
 kear' saza kingo ple
 Jia' on Ol ma' looma,
 Eeva kingo kirofama,
 Macl' o neu' manyi'
 Kingo neu' korotua'
 Jike' iki' paati' ponda'ele
 Kaste' ao' awotafe
 Sait'vamat' nade'it'
 Kie'it' are' joo'pangut'
 Kuuro'it' on' au'ingut'
 Jiebi' mie' iki' tui' saure' tola'
 Koi'it' kame' kotta'
 Tui' iki' mie' keeli' neio' tulle'
 Tui' iki' mie' tulle' neio' tui'.
 Taha' ei' mie' rööde' alle' tui'it'
 Taha' a' mie' tal'gu' neio' suud'
 Jui' ma' ära' kiau' teadi' pite'
 Pite' ära'g' maasi' pite'
 Kie' iki' kive'ne' raa'it'
 Kaamat' iki' taovane' pite'
 Äh' iki' kiro' kame' pite'
 Jui' iki' papre' paja' paala'
 Kie' iki' kajat' kame'
 Olla' iki' kajat' kame'
 Kie' iki' lasti' kiro' l'aru' ple'
 Panta' iki' paja' paja' ple'
 Jui' ma' ära' kiau' tordi' pite'
 Ära' iki' röö' kaadema'ni'
 Ära' iki' tui' tui'it'
 Jui' ma' iki' keeli' neio' rööde'
 Ma'igi' iki' tulle' neio' tui'
 Jui' ära'g' iki' rööde'
 Kie'it' iki' are' joo'pangut'.

Alkuteksti
 1. Sule tuis ma' ple,
 kear' saza kingo ple
 Jia' on Ol ma' looma,
 Eeva kingo kirofama,
 Macl' o neu' manyi'
 Kingo neu' korotua'
 Jike' iki' paati' ponda'ele
 Kaste' ao' awotafe
 Sait'vamat' nade'it'
 Kie'it' are' joo'pangut'
 Kuuro'it' on' au'ingut'
 Jiebi' mie' iki' tui' saure' tola'
 Koi'it' kame' kotta'
 Tui' iki' mie' keeli' neio' tulle'
 Tui' iki' mie' tulle' neio' tui'.
 Taha' ei' mie' rööde' alle' tui'it'
 Taha' a' mie' tal'gu' neio' suud'
 Jui' ma' ära' kiau' teadi' pite'
 Pite' ära'g' maasi' pite'
 Kie' iki' kive'ne' raa'it'
 Kaamat' iki' taovane' pite'
 Äh' iki' kiro' kame' pite'
 Jui' iki' papre' paja' paala'
 Kie' iki' kajat' kame'
 Olla' iki' kajat' kame'
 Kie' iki' lasti' kiro' l'aru' ple'
 Panta' iki' paja' paja' ple'
 Jui' ma' ära' kiau' tordi' pite'
 Ära' iki' röö' kaadema'ni'
 Ära' iki' tui' tui'it'
 Jui' ma' iki' keeli' neio' rööde'
 Ma'igi' iki' tulle' neio' tui'
 Jui' ära'g' iki' rööde'
 Kie'it' iki' are' joo'pangut'.

Ära' iki' ära' keeli'
 Kie' mie' iki' keeli' uno' keeli'
 Kie' mie' iki' Sule' uno' tui'
 Sule' iki' mi'. Toid' kuit'vamat'
 Ära' iki' ära' tiedemallo'
 Sule' iki' mie' lauda' or'votaf'
 Targa' iki' kaja' raa'it'f'
 Sule' iki' mie' luo' lauda' ma'
 Toid' iki' luo' kaja' ma'
 Ära' iki' kame' kame' keeli' ei'
 Kie'it' iki' tulle' ei', ära' tui' ei'
 Jike' iki' paati' ponda'ele
 Kaste' iki' ao' awotafe
 Kuuro' iki' ao' awotafe
 Ära' iki' mie' ära' or'votaf'
 Ära' ei' iki' mie' manyi' ma' ple'
 Ära' ei' ära' kame' woi'pangut'
 Sule' iki' ära' rööde' kame'
 Kie' iki' manyi', tui'pangut'
 Kuit'vamat' iki' ära' kuit'vamat'
 Ära'g' ära' kaja' pite' kame'
 Ära'g' ära' kaja' lasti' kuro'
 Kuit'vamat' iki' kuit'vamat'
 Ära'g' ära' kaja' kame'
 Ära' iki' mie' ära' kame' tui'
 Tui' iki' wale' kuit'vamat'
 Ära' iki' wale' ära'g'
 Ära'g' ära' kame' tui' wale'
 Ära'g' ära' kame' tui' wale'
 Ära'g' ära' kame' kuit'vamat',
 Ära'g' ära' kame' kuit'vamat',
 Ära'g' ära' kame' Olakama'
 Ära'g' ära' kame' neio' pite'

XXX . = U. K. I. 72.

Rühigamme rutagamone
Tas meeli tõmmakemme
Et one ära lõpetafi
Jäämba' talle offa teefi
E. mie humonen fiija tule
Ega üle humonen'itfi
Humonen fiija hundi tulgu
Hundi tulgu tondi jäägu.

XXX . = U. K. I. 73.

Milles see maa Jõmbeline
Jõmbeline jõmbeline
Sin on kiinni kiikkofälga
Äestänu laaba jalga
Selle see maa Jõmbeline
Jõmbeline jõmbeline
Oles kiinni uma veli
Äestänu häa veli
Oles see põldu paremb olnu
Tõugu toista Juguifsemb.

XXXI . = U. K. I. 2. 3.

Lellokene kaalukene
Tas ja allit kui ma offe

H, Põlva 2, lk. 26. J. Hurda poolt kodukihelkonnast kogutud laulud. Puhtalt ümber kirjutatud J. Hurda sõber A. Trumm.

Tasuta